

Ungdommens løsrivelse – betydningen av alt vi ikke ser

Per Are Løkke
Varden Spesialistsenter
Varden Spesialistsenter
pe-arelo@online.no

I romanen *Femten år. Den revolusjonære våren* er naturen et hjelpemiddel i ungdommens nødvendige løsrivelse fra foreldrene.

BOK *Femten år. Den revolusjonære våren* **FORFATTER** Vigdis Hjorth **ÅR** 2022 **FORLAG** Cappelen Damm **SIDER** 192

Vigdis Hjorths siste roman *Femten år. Den revolusjonære våren* (2022) er en inntrengende beskrivelse av den unge jenta Paulas første skritt mot voksenlivet. Paula må gå seg vill og bryte med foreldrene for å bli seg selv. Det innebærer å tåle den psykiske smerten og ensomheten som følger med løsrivelsen. Interessant nok er det ikke Paulas forhold til foreldrene, venninnen, presten eller skolen som står mest sentralt, men hennes relasjon til naturen. Gjennom å følge Paula vil jeg beskrive ungdomsfasen som en utviklingsprosess knyttet til utskillelsen og dannelsen av et uavhengig indre rom. I prosessen konfronteres ungdommen med foreldrenes brutte kjærlighetsløfter og vanskelige sider, som ofte skaper en naturlig protest i ungdommen. Jeg vil spørre om vår kultur holder på å bli blind for den levende natur som utfolder seg både inne i og utenfor Paula. Jeg har bevisst brukt mange og lange sitater fra romanen for å fremheve at ungdomsfasen handler om naturens transformasjoner i kropp, sjel og sinn.

Å finne sin egen metode

Aldri før har de unge blitt så mye sett og bekreftet av foreldre og samfunn, aldri før har de følt seg så dårlig. Kanskje de to tingene henger sammen? Når ungdommene limes fast til bekreftelser fra foreldrene, ytre falske idealer, digitale stimuli, diagnoser og overfladiske psykokart, kan de miste motet til å bevege seg inn i og sette ord på sin egen omskiftelige natur. Kanskje det var lettere å finne «hemmelige glenner i skogen og tillate seg å gå vill» (s. 103) i tiden Paula lever i. Hun lever før de digitale mediernes tid og før foreldre flytter sitt fokus og interesse fra det som foregår på de voksnes soverom, til barnerommet. Før diagnosefokus, symptomspråket og fremveksten av vær åpen om psykisk helse-bevegelsen. Naturen var også en større referanseramme – ungdommene så opp og ut og ikke ned i en skjerm når de ruslet rundt på sine gater og stier. Kanskje nettopp fordi Paula lever før vår tid, kan hun vise oss hva vi holder på å miste.

La oss begynne et godt stykke ut i romanen med Paulas refleksjoner og beskrivelse av transformasjonen hun er i ferd med å gjennomgå:

Når hun streifet omkring i skogene over Tovevann i lange og lyse sensommerettermiddager, kjente hun at noe løste seg opp i henne samtidig som noe sterkt og vondt og rått vokste fram, og hun tenkte at om hun bare lot det vokse, ville hun få krefter nok. Og familien forsto ikke hva som løste seg opp og i hvert fall ikke hva som vokste fram i deres egen midte, i den ustadige, for det var utenkelig for dem. Men begge prosessene, oppløsningen og veksten, var smertefulle og krevende, så hun gjemte seg i skogene for å skrike av smerte som kattene som fødte i mørket på den fuktige jorda under hagens stikkelsbærbusker, hun var i ferd med å føde seg selv og ønsket sitt nye jeg velkommen, og det var vondt. Og når hun kom hjem igjen og satt ved middagsbordet og så på foreldrene og Elisabet som spiste ... med sine små håp om å bestå eksamen og en gang å kunne kjøpe ny bil, en Audi super 90 ble hun bare sikrere. Ja, det var kaldt og rått, men sant og salig også. Hun måtte bryte seg ut! Hun var allerede utenfor, en som sto ved døra og lyttet i hemmelighet (s. 103).

Paula gir her en god beskrivelse av selvfødsels-prosessen og familiedramaet alle konfronteres med i ungdomsfasen. Ungdommens utfordring er, som Paula sier, å oppløse familiebindingene gjennom en forflytning der hun vokser inn og frem i seg selv gjennom å finne en egen vei og metode. Begge deler er krevende, blant annet fordi ungdommen ikke lenger kan bruke foreldrenes kart til å orientere seg. De må begynne å tegne kartene selv.

Foreldrenes kjærlighet

Men mye har skjedd før Paula ser at løsrivelsen blir nødvendig for henne. Romanen følger Paula over noen år, spesielt den siste delen av tiende klasse, når hun skal konfirmeres. Hun lever i en trygg og god familierytme som hun ønsker bare skal fortsette – år etter år:

... begynne på skolen, å feire fødselsdag, å bli vekket med kake og gaver på senga, å ha bursdagsselskap med jentene fra klassen, å få hårbøylere og sløyfebånd, hoppe paradisi i gata, spille kanonball, glede seg til julaften, den beste av alle dager. At dette gjentok seg år etter år, forventningen og gleden, at det ikke ble ødelagt, at ikke noe særlig skjedde, ingen ulykke, at ingen ble syke, ingen døde. (s. 22)

Paula beskriver her menneskets grunnsituasjon. Barn er hjelpeløst avhengige av foreldrekjærligheten for å kunne løfte seg selv inn i selvgående rytmer som gjentar seg år etter år. Romanens spenning begynner ved det vi kan kalle den andre delen av menneskets grunnsituasjon. Den menneskelige konstitusjon har ikke et eget fundament, verden kommer fra de andre. Uansett hvor mye kjærlighet og omsorg foreldrene gir barnet, puster foreldrene også helt andre budskap og eksistensielle inskripsjoner inn i det. Drama, ord, skjulte koder, krenkelser og væremåter blir en del av barnets egen pust. Antropologen Jorun Solheim (2021) kaller dette for barnets epistemologi (erkjennelsesteori), og hevder at den er sørgelig undervurdert. Barnet lærer fra første dag den magiske evnen til å lese tingenes betydning og tyde tegn. Språket kommer først etterpå, skriver hun. Sagt på en annen måte; barnet tolker foreldrene, men har ikke ord og forståelse for å uttrykke tegnene de konfronteres med. Barnet arver en situasjon det selv ikke har skapt, men likevel er dømt til å ta ansvar for.

Brutte løfter

Når barnet kommer inn i ungdomsfasen, kan det i større grad begynne å erfare verden på egne premisser, trekke i tvil forestillinger og fortellinger de har vokst opp med, og oppdage språket som en mulighet til å kommunisere på nye måter. Den engelske psykoanalytikerens Donald Meltzer (Meltzer & Harris, 2011) skriver at ungdomslivets sosiale struktur oppstår i forestillingen om at foreldrene er herskere i et føydalsystem der barna holdes som slaver, som Paulas eldre, lydige søster Elisabeth er et eksempel på. Oppdagelsen av foreldrenes feil og mangler, og opprør mot føydalsystemet, er kjennetegnet nettopp ved at ungdommen blir opptatt av ordenes betydning.

Avidealiseringen av foreldrene innebærer at ungdommen konfronteres med arven de er tvunget til å ta ansvar for. De oppdager at de skjulte inskripsjonene fra foreldrene har blitt implantert i dem, og at de kommer fra et sted og kan utfordres. Inskripsjonene krever et svar, et an-svar, et psykisk arbeid og en reaksjon. Ungdommens konfrontasjon med denne arven setter ofte i gang den nødvendige løsrivelsesprosessen. Dette blir i dag nedtonet og nesten glemt – både i Ungdatas fortellinger om foreldre og ungdom hvor generasjonsforskjellen ikke lenger skaper konflikter og opprør og i symptompsykologiens kontekstløse fortellinger. Men anropene fra denne arven forsvinner ikke fra ungdommens indre liv, uansett hvilken grad av krenkelser de har vokst opp med. Paulas beste venninne Karen lager en sang til Paulas konfirmasjon, om en musling som hadde en flis i seg, som gjorde vondt, men som ingen så, for den hadde jo lukket seg. Sånn er det med Paula, sier hun, at hun

har en vond flis i seg som ingen ser. Men Paula vet at den er der, og den «verkende flisen» får henne til å se det hun allerede vet, men ikke har satt ord på.

I prosessen konfronteres ungdommen med foreldrenes brutte kjærlighetsløfter og vanskelige sider, som ofte skaper en naturlig protest i ungdommen

Paula oppdager at familielivet er skapt og organisert av to foreldre med to personligheter, bestemte verdier, hemmeligheter og løgner. Dette systemet som var trygt i barndommen, opplever hun nå ved ungdomslivets terskel som et bur. Faren er selvopptatt og forurettet fordi han ikke får nok anerkjennelse på arbeidet på Tofte. Dessuten er det noe tungt og alvorlig ved ham. Moren bærer på en sorg og en løgn, og er infantilt bundet til Paulas mormor. Moren skjuler sin angst ved å dominere alt, lyver for å underkaste seg mormorens strenghet og beskrives som død, tilpasset og søvngjengeraktig. Paula oppdager at den rullende bølgen av trygghet hun som barn ønsket skulle vare for alltid, nå er et innestengt løgn- og angstsystem.

Naturen som hjelper i adskillelsen

Ungdommens arbeid med arven fra foreldrene tvinger fram en nødvendig utflytting, utskillelse og forskyvning. Dette skjer i et indre rom, som vi utenfra ikke har tilgang på. Samtidig trenger ungdommen hjelp i dette arbeidet. I Ferrantes bok *Dei vaksnes løgnaktige liv* (2020) finner den unge jenta Giovanna sin vei i møte med sin tante som faren hater, i Napolis gater og sitt eget isolerte rom som hun i en periode trekker seg tilbake til. Paula har også hjelpere i sin beste venninne, og i presten som tilbyr henne en løsning; de lurer foreldrene slik at det ser ut som om hun konfirmerer seg uten at hun gjør det. Men til syvende og sist er det naturen som er hennes store hjelper. Naturen bærer, holder, bekrefter og forstørrer Paulas indre rom slik at hun til slutt kan melde flytting til egen adresse. Vi skal se på hvilke elementer det er som bidrar til at Paula kan foreta denne adresseendringen i sin psyke.

Paula har et lekende og levende forhold til naturens elementer, til himmelen, luften, jorda og ilden. Hun lever og sanser med årstidene, hun snakker, føler, tenker seg inn i steiner, fisker, fugler, blader, sol, måne, lys og skygge, dag og natt. Paula har en nær relasjon til naturen og føler en dyp resonans med den. Kanskje fordi hun som barn fikk lov til å boltre seg i lekens frie rom. Eller kanskje fordi det er noe særegent ved naturen som kan invitere til og vekke noe som fornuften vår ikke kan.

Mai kom med blendende lyse morgener og en grønn bladbrann under den blå himmelen, og i skogen og hagen blomstret og vokste og luktet det alltid som om det nettopp hadde regnet og fuglene sang og sola var så sterk at den ikke var til å se på så hun måtte myse mot alt ... når hun syklet alene langs elva kjente hun en så sterk lyst til å leve ... hun elsket den høye blå himmelen og tørstet etter alt, de små, klebrige bladskuddene på buskene og musørene på bjørketrærne. Hun hadde en feber i blodet, et ras i hjertet som banket så vilt i brystet at hun nesten ikke kunne holde det ut. (s. 18–19)

Paula lever i sansene sine, hun overveldes av det vakre i naturen og tørster vilt etter å vokse frem, slik den revolusjonære årstiden, våren, gjør det. Hun er samtidig rammet av livsfeber og det store spørsmålet om hvordan hun skal klare å leve med uroen. Den engelske psykoanalytikeren Donald Winnicott (1990, 2005) skriver at menneskets primære livsrom er å være, det vil si å føle kontakt med en dirrende eksistens, slik Paula føler det. Det er stedet hvor personen føler seg levende – jeg

puster, jeg hviler, jeg sanser, jeg lever, jeg eksisterer, jeg er jeg. Å eksistere er noe annet enn å ha en identitet. Dette åpne stedet, som for Paula mest av alt er relasjonen til naturen, er et slags psykens mikrobryggeri. En menneskelig økologi som kan minne om

Barnet arver en situasjon det selv ikke har skapt, men likevel er dømt til å ta ansvar for

regnskogen, jordsmonnet og korallrevenes betydning. Det gir ikke bare ly og beskyttelse, men er også et fødested og en yngleplass for liv i utvikling og vekst.

Når fortøyningene løsner

Det er ikke dansehallene som hvisker «kom, kom» til Paula i denne livsfasen, men naturen. Den fyller henne med en følelse av å være, og følelsen av at det finnes et hemmelighetsfylt nærvær. Hun veves inn i en stor og eventyrlig verden med en himmel og et dyp hun kan utforske, og en fornemmelse av det finnes dyp lykke og en forunderlig mening hun ikke kan sette ord på.

Trærne sto svarte på venstre side, til høyre lå det isklede, mørke vannet som hvisket kom-kom. Det hun håpet på, for hun håpet jo, var å oftere oppleve den inderlige følelsen av tilstedeværelse, av nærvær og nåde som fulgte når hun klarte å sprengte øyeblikket, så det ble dypt, når øyeblikket åpnet seg og ble bredt, den følelsen av å leve, av å være levende som fulgte da. (s. 8)

Når Paula streifer formålsløs rundt i egne og naturens være-rom, kan det minne om noe filosofen Jean-Jacques Rousseau skriver i boken *Den ensomme vandrers drømmerier* (2016). I helgene var han ofte ute på landet og hygget seg med venner. Han elsket å ta en pause fra det sosiale livet og ro langt utpå et vann. Der trakk han inn årene, strakk seg ut i båten og drev sakte med strømmen, mens øynene hvilte mot den blå himmelhvelvingen. Slik kunne han ligge timevis og fordype seg i uklare, men deilige drømmer uten noe bestemt mål og mening. Friheten knyttes her til uproduktivitetens gleder, som Rousseau mente var hundre ganger å foretrekke fremfor andre av livets gleder. Filosofen Peter Sloterdijk (2016) skriver at Rousseaus frihetsbilde skapte en panikk i samtidens intellektuelle miljø. De fleste hadde kastet seg på vitenskapen og industrialiseringens tog som stadig økte hastigheten og produksjonskravene på veien mot en bedre fremtid. Ungdommens uproduktivitet skaper kanskje enda mer panikk i dag.

Men ikke hos Paula. Som Rousseau går hun om bord i en båt flere ganger. Båten blir et symbol på hvordan hun opplever adskillelsen fra foreldrene. Hun føler at fortøyningen har løsnet, og at hun seiler fritt i ukjente farvann. Det føles både interessant og skremmende, men mest av alt spennende:

Så trakk hun båten til seg og kløv opp i den og la seg i bunnen og lukket øynene. Bølgene vugget henne ... Og all uro og all utydelig lengsel og all utålmodig forventning ble stillere, og bølgenes små bevegelser dysset henne, og vannet sukket en ensformig vuggesang, og vekslingen mellom lys og skygge bedøvet henne så hun drømte mens hun var våken og kjente snart noe som lignet salighet og erfarte for andre gang dette døgnet hvor stor tilfredsstillelse det var i å beveges i seg selv. (s. 81)

Paula er i naturen og naturen i henne, uten at noen spør om hva som er utside, innside eller grenser. Å være alene med seg selv i naturen har blitt et fartøy, en båt som bærer og løfter hennes egen indre natur når familierommets fortøyninger har løsnet. Erfaringene av å være i bevegelse er akkompagnert av vitale følelser og stemninger som hemmelig fryd, indre lykke, undring og ikke mindre enn en forelskelse i verden.

Å skape seg selv

Winnicott (1990, 2005) skriver at å være kreativ forutsetter en følelse av å eksistere, ikke som bevisst tilstedeværelse, men som en grunnleggende kroppslig plass å operere ut fra. Kreativitet er så den gjøren som spontant springer ut fra å være. Å bli til vokser ut fra å være. Det indikerer at personen ikke bare er levende, men også skapende. Paula begynner å oppdage at hun kan forme, skape og bevege verden gjennom kroppen, sansene, forestillingene og også ordene:

Ved bare å puste fikk hun flammen til å bevege seg, ved bare å puste får vi ting til å bevege seg, ved bare å puste setter vi ting i bevegelse, ved bare å leve i verden, forandrer vi verden, en svimlende tanke ... (s. 17). Hun så for seg at hun gjorde det og greide, å forandre verden med forestillingens kraft ... og en fantastisk følelse av å være seg selv fylte henne, og hun lovet seg selv at hun ikke måtte glemme det (s. 30). Den siste setningen forandret alt, en setning kan forandre alt. Det gjaldt å finne setningen som kunne forandre alt det umulige, fant hun den behøvde hun ikke en gang rope den ut, bare si den rolig. (s. 60)

Når Paula har bygget opp en fornemmelse av hva det er å være og skape seg selv møter hun også redselen for å miste og oppgi seg selv. Redselen kommer når hun føler skyld for å bryte med foreldresystemet, når hun drukner i kjærlighetssorg over venninnen som flytter, når hun føler seg sårbar svak og hjelpeløs, eller bare rett og slett ikke føler noen kontakt med seg selv: «Hun begynte å frykte at hun skulle bli så tungsindig og alvorlig og beklemmt og tilsynelatende gledesløs som faren var, og moren, og Elisabet måtte hun legge til, dessverre» (s. 42)

Paula frykter å miste seg selv – men finner også veiene tilbake.

Og likevel kjente hun etter en stund det hun var kommet for, en plutselig og sterk følelse av et hemmelighetsfullt nærvær i alt som fantes, og alt som for bare en time siden hadde vært uutsigelig og fjernt var med ett uutsigelig og nært, alt dette fantes også alltid, men liksom ikke for dem hjemme. (s. 49)

Å være uten bedøvelse

I kampen mellom å finne og miste seg selv møter Paula er serie med forskjellige typer smerte knyttet til indre opprør og avstandtagen til sine foreldre. Hun kjenner på skyld, sorg, redsel og ensomhet i ulike nyanser – hun kan både føle hun sitter i et frihetsrom og et isolat. Det er utfordrende å stole på at smertene hun opplever kan føre frem. Paula spør hvordan det er mulig å tåle verden uten bedøvelse. Det er et viktig spørsmål. Det er en tendens i alle mennesker til å bedøve oss selv med trygg stillstand, fremfor å gå ut i åpne og bevegelige som bringer med seg psykisk smerte, til å velge korte veier fremfor den langsomme veksten, til å pynte seg med ytre verdier fremfor å følge det indre livets flakkende kompass.

Det er kanskje her samfunnet i dag intervensjoner på feil nivå. Vi invaderer og bombarderer ungdommens intellekt med falske løsninger, svar og retningslinjer, på livskrefter som ennå ikke har funnet sine former. Vi opererer på identiteten og identifikasjonens nivå, og mister vår tro og tillit til de viktigste rommene, til det Winnicott kaller å være og bli til. Vi gir svar før ungdommen har fått lov til å gå seg vill og finne sine hemmelige glenner.

Paula forstår til slutt at forandring ikke skjer av seg selv og at psykisk arbeid er en langsom prosess:

Lidelsen hadde gjennomført henne så hun trodde hun kunne omkomme av den, men nå forsto hun at det ikke er sånn at du skal gjennomgå lidelsen, men at du skal gå gjennom den, og det både måtte og ville hun, og så kjentes det ut som om hun kanskje snart var gjennom, at hun var i ferd med å finne en vei og en metode, at det var det hun hadde arbeidet med lenge. Det var de siste brikkene som manglet, men de avhang av hvordan det ville gå. (s. 113)

Hun blir også beriket med innsikter knyttet til det som psykoanalytiker Wilfred Bion (1994) kaller læring av erfaring, som er noe helt annet enn å lære og pugge fakta.

Og da hun åpnet øynene, så hun nytsprungne harerug som hadde klart å presse seg opp, langsomt og tregt, og en maur bevege seg langsomt og tregt mot et eller annet slik alt viktig foregikk langsomt og tregt, all vekst foregikk langsomt og tregt, forsto hun, og skulle ikke forsere for da ble resultatet ikke det beste ... når noe skjedde som plutselig fikk alt til å se annerledes ut enn før ... fantes antagelig bare på film fordi dramaet der skulle utspilles på under to timer, mens i virkeligheten tok alt lang tid, hadde følelser og tanker flytt i samme retning i lang, lang tid, så alle begynnelser lå langt tilbake i det dunkle og mørke, og vissheten om dette kom til henne som en trøst fra evigheten. (s. 145)

Disse setningene er kanskje noe vårt effektivitets- og evidenssøkende behandlingsfelt bør meditere over hver morgen. Ungdommens utvikling er kompleks og sammensatt og kan ikke fremskyndes. Modning og vekst er ikke bare det som kan avleses på kulerammer og målediagram. Den foregår også i et usynlig landskap, nesten som et frø under jorden som venter på å bli befruktet eller å bli vekket til live av et bestemt signal, eller i en slags ubevegelig tilstand som i det skjulte samler opp krefter opp for å foreta neste skritt. Hvem i dag har tålmodighet til å vente på at ungdommen kan utvikle seg i sitt eget tempo?

Klar til å bli funnet

Paula tror hun snart er fri, at hun snart har klart å komme forbi siste skanse. Hun slipper også foreldrene fri i sin tale på konfirmasjonsdagen, der hun ønsker at de nå kan begynne å snakke og bli kjent med hverandre på nye måter. Men kort tid etter talen til foreldrene, hører hun med sjokk at de har meldt henne opp til Kristelig Gymnasium uten å spørre hva hun selv ønsker. Hun grunnstøter mot et skjær som er umulig å komme forbi. Prestens løsning med å gå ut bakdøra hjelper henne ikke lenger. Den flammende protesten stiger nå frem som en brann fra dypet i henne selv. Hun vil ikke gå på Kristelig Gymnasium. Ingen, absolutt ingen kan tvinge henne til det. Nå gjenstår bare oppgaven med å si det til dem:

... tårene rant ved tanken på alt som var forbi og for alt som aldri skulle bli og for det som foresto, men sammen med følelsen av sorg og følelsen av å falle og synke fikk hun følelsen av å vokse og stige, en følelse av helt umulig og mulig på samme tid, tonene tente døde stjerner i hjernen, blåste på brannen i brystet, pustet på motet og drømmen for at hun skulle tørre å kaste seg i strømmen og med et ras i hjertet åpnet hun porten og gikk inn. (s. 147)

Vi forlater Paula der, klar til å protestere mot foreldrene for første gang. Winnicott skriver at ungdommen ikke må bli funnet før de er klar til å bli funnet. Paula er nå klar til å stå i sin egen vilje og tre ut i det synlige feltet. Hun har beveget seg gjennom første etappe av ungdomsfasen og er klar til å bli funnet. Enda har hun ikke begynt på videregående og møtt den større flokken av jevngamle, enda har ikke seksualiteten begynt for alvor, og enda har hun ikke begynt å tenke på hvilke veier og stier hun skal følge ut i samfunnet. Alt det som har skjedd til nå, er alt det ingen ser. Men vi har, gjennom romanen, fått følge den første dramatiske utskillelsen av Paulas eget indre rom.

Merknad: Essayet er en bearbeidet versjon av et foredrag holdt på Freuds bar 24.11.22

Referanser

- Bion, W.R. (1984). *Learning from experience*. Karnac Books.
- Ferrante, E. (2020). *Dei vaksnes løgnaktige liv*. Samlaget
- Hjorth, V. (2022). *Femten år. Den revolusjonære våren*. Cappelen Damm.
- Meltzer, D. & Harris, M. (2011). *Adolescence*. Karnac Books.
- Rousseau, J-J. (2016). *Den ensomme vandrers drømmerier*. Bokvennen.
- Sloterdijk, P. (2016). *Stress and Freedom*. Polity Press.
- Solheim, J. (2021). *Drømmen om Anguilla*. John Grieg Forlag.
- Winnicott, D. W. (1990). *Living Creatively. I Home is where we start from*. Norton & Company.
- Winnicott, D. W. (2005). *Playing and Reality*. Routledge Classics.